

کتاب توت

ریشه‌های تاریخی قوم‌گرایی اعراب

■ حالا که بهار عرب فراگیر شده و عمری هفت-هشت ماهه یافته خواندن کتابی درباره‌ریشه‌های تاریخی قوم‌گرایی اعراب می‌تواند برای آشنایی با آنچه در جهان عرب در حال وقوع است مفید باشد. این کتاب کوچک و کم‌حجم در حدود ۹۰ صفحه ریشه‌های ناسیونالیسم عربی، زمینه‌های بیداری جامعه عربی و مبانی تاریخی آن را در جهان اسلام بررسی کرده است. نویسنده کتاب دکتر عبدالعزیز الدوری تاریخ‌پژوه معاصر عراقی آذرماه سال گذشته در سن ۱۰۲ سالگی در پایتخت اردن درگذشت، او در این کتاب به دوران اوج بیداری عرب‌ها، برتری جویی و فخرطلبی اعراب، سیر تکاملی بیداری اعراب، آغاز موج جدید بیداری قومی و نیز تلاش برای ایجاد سلطه مخصوص عربی می‌پردازد. از نظر او قومیت عربی پدیدهای فرهنگی بوده و تکیه بر موضع نژاد و نسب نداشته است. زیرا مفهوم امت عربی حول محور زبان، عربی‌گرایی، میراث فرهنگی و نقش تاریخی شکل گرفته است.

تشیع در طرابلس و شام

با تکیه بر دولت بنی‌عمار

■ جنبش تشیع نه تنها یکی از مشخصه‌های مهم قرن چهارم هجری بلکه بارزترین ویژگی آن از نظر فعالیت‌های علمی و حرکت‌های فرهنگی محسوب می‌شود. علی ابراهیم طرابلسی نویسنده

کتابش کوشش ریشه‌های و اصولی شهر طرابلس و ژرف‌نگری در آن را مقدم داشته است به طوری که از نام‌گذاری تاریخی و لغوی آن آغاز شده و به نقش راهبردی و متمم‌نهل آن ختم می‌شود. او در این کتاب از جغرافیا و جمعیت‌شناسی و رابطه مناطق پیرامونی با این شهر بهره برمی‌دارد، تا آنجا که به بحث مورد نظر غنا می‌بخشد و به خواننده دید جامعی می‌دهد. کتاب با تکیه بر شهرهای طرابلس و شام در قرن چهارم و پنجم هجری بیشتر فعالیت‌های دولت‌های فاطمی و بنی‌عمرار در این مناطق مورد بررسی قرار می‌دهد و درباره جایگاه و خدمات این دو دولت شیعی سخن می‌گوید. همان‌طور که از عنوان کتاب برمی‌آید نویسنده درصدد است تا زوایای پنهان دولت بنی‌عمرار را روشن سازد و نقش این دولت شیعی را در تاریخ بر همگان آشکار کند.

زمان و تاریخ

پژوهشی در زمینه تاریخ‌شناسی و تاریخ‌نگاری اسلامی

■ رضوان سلیم نویسنده کتاب «زمان و تاریخ» استاد فلسفه دانشگاه رباط (مغرب) است و در کتاب خود مفهوم زمان را در اندیشه تاریخ‌نگاران مسلمان، به شیوهای متفاوت از فلاسفه و فیزیک‌دانان بررسی

می‌کند. او معتقد است مورخان همواره با مشکل «زمان» روبه‌رو بوده‌اند و حجم انبوه و متنوع آثار تاریخی آنها نتوانسته آگاهی یا خودآگاهی تاریخی منسجمی ارایه دهد. آنها نیز نتوانسته‌اند مفهومی روشمند برای «زمان» بیان کنند؛ مفهومی که به کمک آن گذشته فهمیده، حال درک و آینده پیش‌بینی می‌شود. به همین دلیل، مورخان مسلمان هنگام تدوین «خبار» به ترکیب چند زمان می‌آوردند. از آنجا که مولف فیلسوفی حرفه‌ای است در کتاب‌هایی پژوهش می‌کند که به نظر می‌رسد درباره زمان تاریخی دیدگاهی فلسفی دارند. او خود در مقدمه‌اش بر کتاب می‌نویسد: «این پژوهش در نتیجه اعتبار زمان به‌عنوان نقطه تقاطع فلسفه و تاریخ ایجاد شد. ایجاد مفاهیم کلی مبتنی بر فرضیه و اندیشه به منظور ارایه تغییرات تاریخی، الزامی برای احکام آن شد.»

شرح میمیه ابوفراس حمدانی

■ رساله‌ای در شرح قصیده میمیه از امیر کبیر ابوفراس حارث بن ابوالعلاء سعید، فرماندار موصل و ربیع و شاعر منجبی (منطقه‌ای بین حلب و فرات) متولد ۳۲۰ هجری. ابوفراس که

بنی‌عباد» که در نبوغ شعری او گواهی داده و گفته است: «شعر با پادشاهی چون امرالقیس آغاز شد و با پادشاهی ابوفراس پایان یافت.» قصیده میمیه را در پاسخ به قصیده‌ای از محمدبن سکره هاشمی سروده که در آن علویان مورد گستاخی قرار گرفته و به آنها دشنام داده شده بود. یادآور می‌شود موسیو «دو فرات» اشعار ابوفراس را سال ۱۸۹۵ میلادی به آلمانی ترجمه و در لبدن منتشر کرده بود. همچنین دیوان ابوفراس توسط ابن خالویه گردآوری و سال ۱۹۱۰ با شرح استاد «خلقه قفاط» از سوی چاپخانه ادبی بیروت منتشر شده است.

رحمان بوذری: صادق آیینه‌وند استاد دانشگاه تربیت مدرس و نویسنده حوزه تاریخ اسلام، برای محققان و اهالی کتاب چهره‌ای آشناست. او اخیرا دست به تهیه و تدوین مجموعه کتاب‌های انتشارات تازه‌تاسیس «کتاب‌توت» زده است. کتاب‌هایی که زیر نظر او ترجمه و منتشر می‌شود سعی دارد در آنها از نگاه غالب در حوزه معرفتی پرهیز کند و بدیل جدیدی برای بی‌ریزی پایه‌های معرفتی تمدن اسلامی باشد. دغدغه‌های قدیمی و شاید مربوط به دو دهه پیش او اینک در قالب نشر «کتاب‌توت» جامه عمل پوشیده و چیزی را که مدت‌ها درصدد راه‌اندازی آن بوده، بالاخره طی یک سال گذشته محقق کرده است. با او درباره ایده راه‌اندازی نشر و مسایل پیش‌روی آن گفت‌وگو کرده‌ایم.

■ ■ ■

■ آقای دکتر شما مدتی است که نشر «کتاب‌توت» را تأسیس کرده‌اید. چه شد که به سراغ حوزه نشر رفتید؟ فکر راه‌اندازی انتشارات از کجا آمد و در پاسخ به چه نیازی شکل گرفت؟

ما احساس کردیم با توجه به تحول فکری و فرهنگی و تمدنی در جهان اسلام نیاز به فلسفه و تاریخ، بسیار حیاتی و اساسی است. به همین دلیل با مشاوره دوستان و بعضی از اندیشمندان به این نتیجه رسیدیم که برای توسعه، نشر و ترویج این تغییر و نیز هماهنگی با این تغییر جدید لازم است ابعاد معرفت گسترش پیدا کند و در اختیار مردم قرار گیرد. از این رو به فکر تأسیس یک نشر افتادیم که عنوان آن را «توت» گذاشتیم. برگرفته از حرف اول واژه‌های تفکر و تاریخ. تفکر به معنای معرفتی و فلسفی و تاریخ هم به معنای آن چیزی که امروز لامحاله بشیر بدون آن نمی‌تواند خود را روزآمد کند. درواقع همچون ماهی که در آب است و بدون آن نمی‌تواند زندگی کند، ما انسان‌ها نیز بدون تاریخ و خارج از تاریخ نمی‌توانیم زندگی کنیم. متأسفانه ما احساس می‌کنیم که در جهان امروز بخش عظیمی از کسانی که سردمداران فکر و اندیشه هستند خارج از تاریخ‌ها و غیبت تاریخی دارند. بنابراین اینها در صحنه تاریخ عقب‌ماندگی فکری دارند. این عقب‌ماندگی فکری به این معناست که در تاریخ روزآمد نیستند. از این جهت کوشیده‌ایم تفکر و تاریخ را به هم پیوند دهیم و در این مسیر ابعاد مختلفی را برای جامعه خودمان باز کنیم. در این مسیر و پس از تأسیس انتشارات به این نتیجه رسیدیم که بخشی از کتاب‌ها باید تالیف باشد و بخشی ترجمه. تالیف نیازمند زمان است و موجب می‌شود چند سال معطل شویم. با دوستان هیات مدیره که مشورت کردیم، به این نتیجه رسیدیم که در بخش‌های جهان اسلام و جهان عربی بخشی از این مواد آماده شده و می‌توان از آنها استفاده کرد. بنابراین بخش عظیمی از کار ما به ترجمه از زبان عربی آغاز شد و بعد از آن به مرحله تالیف هم می‌رسیم. سپس مرحله رمان‌نکری اسلامی خواهیم داشت و بعد از آن هم مرحله کتاب کودک و نوجوان برای سنین مختلف را دنبال خواهیم کرد.

■ هم‌زمانی انتشار این کتاب‌ها با اتفاقاتی در جهان عرب این نکته را یادمان می‌دهد که گویی مجموعه کتاب‌هایی که تاکنون انتشارات توت چاپ کرده، پاسخ به نیازی است که انگار تا همین شش هفت ماه پیش وجود نداشته و الان که بستر آن ساخته شده، به‌ویژه با حضور روشنفکران عرب در عرصه عمومی، در تظاهرات‌ها و اعتراف‌هایی که وجود دارد، می‌توان از اندیشه‌های آنان آشنا شد. آیا این هم‌زمانی اتفاقی بوده یا خیر، آگاهانه صورت گرفته؟

تقریباً نمی‌توان گفت اتفاقی بوده. من خودم چون چندسال در کشورهای عربی بوده‌ام و با جهان عرب ارتباط و تماس دقیق داشتم، می‌دانستم که این تحول قطعا رخ خواهد داد. تحول عمیق فرهنگی و تغییر در جهان عرب حیاتی است و آثارش بعدها بیشتر پدیدار خواهد شد. این تحول مبارکی است که می‌توانیم آن را با انتقال علوم در صدر اسلام مقایسه کنیم، یعنی در نیمه دوم قرن دوم هجری حرکات جهان اسلام که ما خاصه در جهان عرب می‌بینیم، بعضاً زمینه‌اش به همه جهان خواهد رسید. آثار تمدنی و فرهنگی جدیدی پدید خواهد آمد که حتی می‌تواند پهلو بزند به تحولی که در اروپا بعد از قرون وسطی و قرون جدید پدید آمد. بنابراین خیلی عمیق است. منتهی ما احساس کردیم باید خودمان هم با این تحول

هماهنگ باشیم. چگونه؟ باید از بسترهای خاصی استفاده کنیم، بسترها عبارت از این است که در جهان اسلام ایرانی‌ها بسیار عمیق بودند و خدمت عظیمی در انتقال، تأسیس و تدوین علوم داشتند. بنابراین وقتی جهان عرب این تحول را آغاز کرده ما نیز باید دست به این تحول می‌زدیم. البته ما در ابعاد فکری و فرهنگی این کار را می‌کنیم، ولی ابعاد سیاسی دست مسوولان است و خودشان باید میدان‌دارند. کنند. مهم آن است که اگر روزآمد نشویم موجی خواهد آمد و در این موج نقش و جایگاه ما محفوظ نخواهد ماند. جایگاه ما در نیمه دوم قرن دوم هجری، چنان‌که این‌خلودن می‌گوید به‌گونه‌ای بود که در هر علم تأسیسی در جهان اسلام، ایرانی‌ها سرآمد بوده‌ایم. هدف ما نشان‌دادن این نکته بود که در معرفت و تاریخ که حساس‌ترین و حیاتی‌ترین علمی هستند که جهان امروز با آن سر و کار دارد، ما ایرانی‌ها هم قدمی برداشته باشیم. این امر درواقع زمینه تأسیس نشر بود.

■ با توجه به کتاب‌هایی که تاکنون از سوی شما منتشر شده آیا هدف‌گذاری نشر شما به تاریخ و تفکر اسلام محدود می‌شود یا ممکن است به تاریخ تمدن جهان یا بخش‌های دیگر هم بپردازید؟

ما چهار حوزه را محور عمده قرار دادیم. این چهار حوزه عبارت است از فلسفه، تاریخ، ادبیات، تمدن. تمدن به این معنا که موسسان علوم را در اسلام بررسی می‌کنیم. از جمله کتاب «هزار مهندس مخترع و مکتشف مبدع در جهان اسلام» را منتشر کردیم که نشان از تمدن است. به قول معروف، شاعر می‌گوید این پدران ما هستند که این کار را کردند، شما هم اگر چنین پدرانی دارید بیاورید. ما هزار مهندس را در تمدن اسلامی تحویل جهان اسلام و مردم دادیم. این یک نمونه است. بعد سراغ علوم تأسیسی می‌رویم. ما در جهان اسلام سه دسته علوم داریم: علوم تملیکی، علوم تأسیسی و علوم اخذ و بدست. ما در علوم تأسیسی سرآمد جهان اسلام بودیم و ایرانی‌ها هم در آن نقش اساسی داشته‌اند همچون علوم اصول، علوم صرف و نحو، بلاغت و تاریخ در علوم تملیکی همچون فلسفه و کلام نیز سرآمد بوده‌ایم. در علوم اخذی همچون نجوم و ریاضیات و طب نیز کارهای اساسی کرده‌ایم. ما در این حوزه‌ها کار می‌کنیم و به‌ویژه توجه ما به علوم تأسیسی است. چراکه این حوزه‌ها بار دیگر در خششتی در جهان اسلام ایجاد کنیم، مسلمان‌های جهان باید بتوانند دوباره تمدن نوین جهان اسلامی را رقم زنند و از قافله تمدن عقب نمانند. اگر نتوانیم با تحول سیاسی اخیر که با شتاب رخ می‌دهد، همگام شویم، سیل ما را می‌برد. دنیا به سرعت حرکت می‌کند. حداقل می‌خواهم بگویم شاید برخی دوستان اندیشمند ما اطلاع نداشته باشند یا از این حرف‌ها خوش‌شان نیاید، اما جهان عرب از نظر فکری و معرفتی ۲۰ سال از ما جلوتر است. در دو حوزه معرفت و تاریخ ما سرآمدانی در جهان عرب داریم که در حال حاضر فعلا در ایران نداریم.

■ کسانی مثل جابری و ابو‌زینه؟

جابری، حنفی، رضوان السید. در اینجا نصر حامد ابو‌زید را از زوایای خاص بررسی می‌کنند. افراد خاصی به دلیل نگاه خاصی به او می‌پردازند. نگاه ما به فکر و اندیشه، سیاسی نیست.

نشر و نوشتار

گفت‌وگو با صادق آیینه‌وند درباره راه‌اندازی نشر کتاب «توت»

تاویل بدون عقل به جایی ره نمی‌برد

عکس: میلاد پناهی، نشر توت

نگاه ما این است که فکر و اندیشه تا چه اندازه می‌تواند تمدن را برآورد و خودش را با جهان‌ها و عوالم دیگر همساز کند. این عوالم دیگر عبارتند از: جهان عرب، جهان اسلام غیرعرب و خود ما. اینها باید هم‌دوش و همگام شوند تا تمدن اصیل اسلامی مثل قرن سوم، چهارم و پنجم اسلامی دوباره بازگردد. افق نگاه ما چنین چیزی است. ما می‌گوییم هر کس که فکر می‌کند و ادبایی دارد جلو بیاید، در حقیقت شکوفایی در این تکان، تمدن را می‌سازد. تمدن باید تک‌بخود تا متحول شود، همچون رمینی که تا تکان نخورد تحولی در آن حاصل نمی‌شود. از زمین بایر که چیزی در نمی‌آید. وقتی فکر منجمد و منعقد شد کاری از آن بر نمی‌آید. در جهان عرب این تکان‌ها حداقل توسط متفکران انجام می‌شود. ولی در جهان ما دیده نمی‌شود. نگاه ما به این تکان عظیم از منظر تمدنی و تفکری است. معتقدیم هر تمدنی حاصل اخذ و عطا نیست، بلکه نتیجه پستوانه معرفتی است. ارزش یک تمدن به نظام فکری و فرهنگی پستوانه آن است. بنابراین از آنجا که برای تمدن قابل به پستوانه معرفتی هستیم، معتقدیم اگر این پستوانه معرفتی حاصل نشود تمدن اخذ و عطا یا تمدن غریب‌اقتی تأسیس می‌شود، همچون تمدن کره. تمدن کره تمدن نیست. این چیزی است که دیگران او دارند. ما به دنبال پستوانه معرفتی تمدن خود هستیم.

■ طرح تأسیس این نشر از چه زمانی شکل گرفت؟ با این نگاهی که شما مطرح می‌کنید خیلی زودتر از اینها هم می‌شد به آن پرداخت. این یک داستان قدیمی است. می‌توان گفت طرح آن به بیست و چند سال قبل برمی‌گردد. از زمانی که من با متفکران جهان عرب ارتباط مستقیم داشتم، منتها طرح آن در صورت فعلی یک سال پیش با دوستان متفکر در داخل ایران عملی کردیم. ارتباطمان با متفکران جهان عرب و جهان اسلام برقرار است و از آنجا نیز تغذیه می‌کنیم. چنان‌که ذکر شد درصدد تهیه پستوانه معرفتی برای جهان اسلام هستیم. از این رو نگاه ما فقط به ایران نیست. جهان اسلام را مدنظر داریم منتها چون ایرانی هستیم به ایران به‌عنوان یکی از ارکان برآوردن این تمدن توجه می‌کنیم.

■ آیا ترجمه کتاب‌ها با هماهنگی نویسنده صورت می‌گیرد؟

ما با نویسندگان مرواده و ارتباط داریم و با آنها به هماهنگی رسیدیم. هدف ما جهان اسلام از کجا باید شروع کند، آنها در حوزه عربی کار می‌کنند یا در حوزه زبان انگلیسی یا در حوزه‌های دیگر، ما در حوزه زبان فارسی همان کار را می‌کنیم. البته به این قسیه نگاه عربی عجمی نداریم، بلکه نگاه اسلامی داریم. همه برای برآوردن تمدن اسلامی تلاش می‌کنند. این است که از فرهنگ خودمان ارزش‌های تمدن شیعی را نیز در نظر داریم. ببینید درون تمدن اسلامی یک تمدن شیعی بزرگ وجود دارد. تمدن اسلامی عبارت است از سه تمدن بزرگ: تمدن حمدانی،

همت صادق برای راستگویی تاریخ

پس پژوهشگران ایده «تاریخ برای تاریخ» را فراپوش کنند. ۲- «سوسیولوجیا القبیلہ فی المغرب العربی» از جامعه‌شناسی تونسسی که هرچند نویسنده آن از نزدیک‌دیکتاتور سابق تونس زین‌العابدین بن‌علی و از صاحب‌منصبان حکومتی بود و در جنبش آزادی‌خواهی و دموکراسی‌طلبی اخیر مردمش، از مناصبش برکنار شد اما در پژوهش‌های اجتماعی دستي دارد و قابل اعتناست. این کتاب دکتر محمدنجیب بوطلاب با نام «جامعه‌شناسی قبیلہ در مغرب اسلامي» ترجمه شده است. «جامعه‌شناسی قبیلہ در مغرب عربی» بخشی از رساله دکترای نویسنده که استادیار جامعه‌شناسی دانشکده علوم/ادبیات اجتماعی دانشگاه تونس است. عنوان رساله کامل او (دانشگاه تونس، ۱۹۹۹) «التکون القبلي بین التغيیر و الاستمرار» است. وی کتب و مقالات متعددی به زبان‌های عربی و فرانسه دارد. از جمله: العلوم الاجتماعیة فی العالم العربی و ترکیا و ایران (جامعه‌شناسی در جهان عرب، ترکیه و ایران)، العولمة و حوار الحضارات (جهانی‌شدن و گفت‌وگوی تمدن‌ها) و العلوم الاجتماعية و الاستشراف (جامعه‌شناسی و خاورشناسی).

از آنجا که قبیلہ به مثابه بنیان اجتماعی در تاریخی سیاسی-اجتماعی اسلام و خصوصاً تاریخی سیاسی-اجتماعی مغرب اسلامی تلقی می‌شود، بررسی مفهوم و سیر تحول اجتماعی آن و طبعاً مناسبات سیاسی قبایل با دولت‌ها و حکومت‌ها از اهمیت برخوردار است.

۳- مجموعه «الاسلام واحدا و متعددا» حدود ۲۰ پژوهش

تمدن فاطمی و تمدن آل بویه [آل بویه با دیلمی، آنگاه شیعی ما منظر تمدنی است و نه منظر کلامی و اعتقادی. ۴- روند انتخاب کتاب‌ها چگونه است؟ آیا با سلیقه خود مترجم است یا با توجه به نیاز موجود یا جمع این دو با هم؟ اصولاً منتظر نمی‌مانیم کسی برای ما کار بیاورد بلکه خودمان کار پیشنهاد می‌کنیم. پیشنهاددهنده، خود شورای نشر است. نکته دیگر اینکه از هر متفکر آن مجموعه از کارهایش را که می‌تواند در ایران مطرح باشد ترجمه می‌کنیم. چون برخی متفکران کارهایی دارند که اصلا در جهان اسلام هم جای طرحش نیست چراکه خیلی زودتر از تاریخ پدید آمده‌اند، بعضی از این روشنفکران بسیار زودتر از تاریخ حرکت می‌کنند. ما کتاب‌هایی را انتخاب می‌کنیم که مناسب فرهنگ خودمان است و با شرایط سازگار است و می‌توانیم برای آن مترجمانی پیدا کنیم. این قبیل معمولاً در اولویت قرار می‌گیرد.

■ در حوزه‌های دیگر هم ظاهراً برنامه‌ریزی‌هایی کرده‌اید. از آینده می‌خواهیم به رمان برای دسته بزرگسال، جوان، نوجوان و حتی کودکان بپردازیم. رمان‌هایی که الان در کشور ما رایج است یا رمان‌های آمریکای لاتین است، یا رمان‌های غربی است. این دو دسته رمان ممکن است فروش زیادی داشته باشد ولی خلأ ذهنی جویندگان را پر نمی‌کند. این امری نیست که ما دنبال آن هستیم. ما می‌خواهیم رمان‌هایی را مطرح کنیم که ریشه در تحول تمدنی و فرهنگی داشته باشد. در نبرد اندیشه بتواند کمکی به نسل امروز کند و این نسل را به ریشه‌های معرفتی خود متصل کند. مثلاً در فرهنگ اسلامی «حی بن یقظان» ابن‌طیغر را که بهترین رمان فلسفی فکری بوده است، یا «قصه الغصه الغربیة» سه‌روردی را داشته‌ایم. خصوصیاتی که در رمان دنبال آن هستیم این است که رمان فقط خلأ ذهنی را پر نکند بلکه به ریشه هم وصل باشد و در برآوردن پایه تمدن به ما کمک کند. چراکه به اعتقاد ما دین اسلام دین تمدن است؛ یعنی سه ضلع معرفتی دارد که این تمدن را برمی‌آورد: جهاد، اجتماع، پستوانه معرفتی و پستوانه سخت‌افزاری. بنابراین ما به سراغ آثاری می‌رویم که بتواند سه ضلع این مثلث را برآورد. چون این همان تمدن اسلامی است. در زمان تاریخ و فلسفه نیز نگامان هستیم. پان سال، اگرچه کارهای زیادی هست که مطرح می‌شود، مثلاً کارهای نصر حامد ابو‌زید، ولی ما دنبال این قبیل آثار نیستیم چون معمولاً تاپولی است. درحالی‌که منظر ما بیشتر، نگاه این‌شدی است. نگاهی که در آن حوزه‌های معرفتی تفکیک شده باشد و عقل به همه سیطره یابد.

■ دید شما چگونه است؟

دو نگاه در تمدن اسلامی هست: یک نگاه سنیایی با سینیوی که به عقل سنیایی یا سینیوی مشهور است و یک نگاه رشدی که به عقل این‌رشد یا رشدی مشهور است. عقل این‌رشد عقلی است که حوزه‌های معرفتی آن مشخص است. حوزه‌های معرفتی دین مشخص است. حوزه معرفتی فلسفه مشخص است. حوزه معرفتی عرفان مشخص است. حوزه معرفتی علم هم مشخص است. این چهار حوزه باید از هم تفکیک شده باشند. بهترین نمونه آن «فصل المقال» ابن‌رشد است. ما در حوزه معرفتی به تفکیک قابل هستیم نه تداخل. منتها برخی مانند ابو‌زید یا بعضی از فلاسفه خود ما ملطخ کرده‌اند و حوزه‌ها را باهم آمیخته‌اند. این جریان تاویل و باطنی است. باطنی‌گری و تاوولی‌گری، شوشب ایلجادی می‌کند، روشی ندارد. بنابراین ما این‌ها را نمی‌پسندیم. درحالی‌که اساس کار ما عقل است و این مجموعه کتاب‌ها را نیز با نام «خداوند عقل و قلم» آغاز کرده‌ایم. چرا که «اقل ما خلق الله العقل» پس ما به تفکیک معرفت و سلطه عقل بابو داریم. البته نباید این اشتباه رخ دهد که ما جزو مکتب تفکیک هستیم. با احترامی که برای موسسان و مروجان و بهرمان فرزانه آن داشته‌ایم معرفتی قابل هستیم باید عرض کنم ما در مکتب تفکیک نیستیم. به کارکردهای جداگانه معرفت اعتقاد داریم و عقل و بهران را بر جدل، ظن و خطابه ترجیح می‌دهیم و عقل را سلطان می‌دانیم. و در رابطه با واهی آن را مقوله‌ای فراقلمی می‌شناسیم که باید از انبیا امخبران صادق[در یافت کرد و با مدد عقل با آن به افتاع رسید و بدان عمل کرد. یعنی ما از سه دستگاه تکرسی، بنبائی، عرفانی و بهرانی، پیرو بهرانبیم و آن را سلطان می‌شناسیم.

مختصر و مفید و عالمانه‌ای است که زیر نظر عبدالمجید الشرفی، استاد نوگرا و نواندیش تونسسی به عمل آمده است. با کتاب‌های فارسی «عصری‌سازی اندیشه دینی» (تحدیث الفکر الاسلامی) و «اسلام و مدرنیته» (الاسلام و الحداثه) از این

متفکر مسلمان آشنایییم. اولی با قلم زیبای فاضل العالمراده – محمد امجد – و دومی با خلمه استاد مهدی مهریزی به فارسی برگردان شده است. مجموعه پژوهشی مذکور، که با عنوان «سلسله پژوهش‌های اسلام از نگاه‌های متعدد» به فارسی برمی‌گردد شملل الاسلام الخارجی، الاسلام الشیعی، الاسلام السنی، الاسلام العربی، الاسلام البدوی، الاسلام الانسوی، الاسلام الاسود، الاسلام الفلاسفه، الاسلام المتکلمین، الاسلام الصوفی، الاسلام الحرکی و.. است. الاسلام الخارجی که تالیف ناجیه الوبیعی بوده‌است با عنوان اسلام خوارج ترجمه و چاپ شده است. نویسنده این پژوهش قصد ندارد توصیف دیگری را به مجموعه پژوهش‌های مرتبط با جایگاه خوارج در اندیشه و تاریخ اسلام بیفزاید، بلکه می‌کوشد تا بر اساس شیوه علمی، دیدگاه رایج درباره تجربه خارجی را تغییر دهد و آن را چهره‌ای از چهره‌های فرهنگی اسلام به شمار آورد. بنابراین با تحلیل گفت‌مان‌ها، تفکیک آن و تعیین مرجع تاریخی‌اش می‌کوشد عوامل گسترش نسبتاً درازمدت این تجربه را در عالم واقع دریابد. افزون بر این تلاش دارد از اسرار قدرت وابستگی اجتماعی و تاریخی برای پابندی به آن برنامهریزی می‌کند، پرده بردارد، به ویژه این اعتقاد که او صحیح‌ترین فهم و درک را از اسلام دارد و به درست‌ترین شکل به آن عمل می‌کند، امید است با انتشار مجلدات دیگر و در فرصتی دیگر بیشتر بنویسیم. این همه گوشه‌ای از همت صادق چهره‌ای ماندگار بود با هم‌راهی یاران و همفکرانش.

■ روش‌های تحقیق رابطه تنگاتنگی با دانشگاه‌ها دارند. زمان زیادی سپری شد؛ اما به‌جز تالیفاتی که درباره روش تحقیق و بر اساس مبانی آن صورت گرفت، نشانه روشنی از روش تحقیق در بسیاری از پژوهش‌های دانشگاهی دیده نشد. تقریباً از دو دهه قبل، احساس نیاز شدید به یادگیری روش تحقیق، مسوولان دانشگاه‌ها را به اضافه کردن واحد درسی روش تحقیق به دروس دانشگاهی واداشت؛ اما برخی از دانشگاه‌ها هنوز از به کار بردن روش تحقیق در پژوهش‌ها عدول کرده و آن را یک امر غربی تلقی می‌کنند. هنوز در آذهان جا نیفتاده که روش‌های تحقیق ریشه عمیقی در میراث عربی-اسلامی دارد و غربی‌ها آن را گرفته و به آن توجه ویژه‌ای کردند. این کتاب حاصل بیش از ۳۰ سال تجربه و پژوهش جیحی وهیب جویری است. این تجربه که اساس تالیف کتاب بوده، زاینده تمرین‌ها و بهرومندی از تجربه‌های دیگران در تالیفات و تحقیقات یا در قواعد و اصول است.

مهندسان دوره اسلامی

■ گوستاولوبون، دانشمند بزرگ، شگفت‌زده مقابل اهرام ثلاثه مصر ایستاد و سخن مشهور خود را زمزمه کرد: «جهان نابود خواهد شد و فقط اهرام ثلاثه مصر باقی خواهد ماند.» زمانی که

این دانشمند و فیلسوف این جمله را بر زبان آورد، جاودانی و ماندگاری این بنای عظیم به ذهنش خطور نکرد، بلکه منظور او جاودانی اندیشه‌ای بود که آن را ساخته بود، یعنی اندیشه جاودانی مصری‌ها. در این کتاب، نویسنده آن احمد تیمور باشا، تنها به شرح زندگی مهندسان دوره اسلامی پرداخته است. یعنی مهندسان دوره پیدایش تمدن عربی، دوره پس از فتح که آنها در علوم مختلف مهارت یافتند. مهندسانی که در این کتاب از آنها سخن گفته شده است، هر چند دوره‌های تاریخی آنها همانند اقوام و تمدن‌های پیش از آنها از بین نرفته؛ اما به جای آن آثار تالیف‌شده درباره آنها نابود شده است. مولف در این کتاب به شرح زندگی آنها به صورت تصادفی دست نیافته است، بلکه با مطالعه بسیار، اطلاعات خود را از جاهای مختلفی گرد آورده است، تا آگاهی باشد برای پژوهشگران بعد خود.

جامعه‌شناسی قبیلہ

در مغرب عربی (اسلامی)

■ «سوسیولوجیا القبیلہ فی المغرب العربی» یا جامعه‌شناسی قبیلہ در مغرب عربی بخشی از رساله دکتری محمد نجیب بوطلاب استادیار جامعه‌شناسی دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تونس است. او کارشناس سابق سازمان تربیتی، فرهنگی و علوم عرب و مدیر آکادمی علوم انسانی تونس بوده است. از آنجا که قبیلہ به مثابه بنیان اجتماعی در تاریخ سیاسی- اجتماعی مغرب اسلامی و خصوصاً تاریخ سیاسی- اجتماعی مغرب اسلامی تلقی می‌شود، بررسی مفهوم و سیر تحول اجتماعی آن و طبعاً مناسبات سیاسی قبایل با دولت‌ها و حکومت‌ها، از اهمیت برخوردار است. پژوهش‌های دکتر نجیب بوطلاب بیشتر تمرکز کرد بر نقش تاریخی قبیلہ (در شمال آفریقا) در تحولات سیاسی اجتماعی معاصر به همراه مقدمه‌ای طولانی و مفید برای مطالعات جامعه‌شناسی تاریخی و تاریخ اجتماعی دوره معاصر صفحات غربی جهان اسلام.

اسلام خوارج

■ این کتاب از سلسله پژوهش‌های اسلام از نگاه‌های متعدد است که زیر نظر دکتر عبدالمجید شرفی صورت پذیرفته است. ناجیه الوبیعی، بوعلیجه، نویسنده کتاب سعی کرده در چهار فصل به شکل‌گیری حرکت خوارج، تکوین اسلام سیاسی آنها، ویژگی‌های فرهنگی اسلام آنها و نیز تجربه حکومت‌داری خوارج بپردازد. ادعای نویسنده این است که قصد ندارد بررسی «وصیفی» دیگری را به مجموعه پژوهش‌های مرتبط با جایگاه خوارج در اندیشه و تاریخ اسلام بیفزاید، بلکه می‌خواهد دیدگاه رایج درباره تجربه خارجی را تغییر دهد و آن را به‌عنوان چهره‌ای از چهره‌های فرهنگی و نژادی اسلام به شمار آورد. از جمله فصل‌های جالب توجه این کتاب فصل آخر است که در آن نویسنده به شیوه حکومت‌داری خوارج بپردازد و در بخشی مجزا جایگاه زن را در نظام حکومتی ایشان بررسی کرده است: «گفت‌مان سنتی، مفاهیمی که زنان را در خانه و پشت پرده نگه می‌دارد به همراه احکام و فتواهایی که زن را از وظیفه جنگ معاف می‌کند، نهادهین کرد.»